

**1876–1908 DÖNEMİNDE EREĞLİ KÖMÜR HAVZASINDA UYGULANAN
MADENCİLİK TEŞVİKLERİ VE SONUÇLARI***
**INCENTIVES AND RESULTS IN THE EREĞLİ COAL MINING BASIN DURING
1876–1908 PERIOD**

Halil YILDIRIM**

Ahmet ÖĞRETEN***

Özet

Kalkınmanın lokomotifi olan girişimciliğin geliştirilmesinde girişimciyi ortaya çıkaran destek ve teşviklerin varlığı önemlidir. Günümüz ve geçmiş dönemlerde bu açıdan çok fazla bir fark bulunmamaktadır. Sanayi devrimi taşkömürünü stratejik bir kaynak haline dönüştürmüş ve bu ürünün ulusal kaynaklardan etkin ve verimli çıkartılması girişimlerini gerekli kılmıştır. Bu çalışmada Batı Karadeniz bölgesinde bulunan Ereğli Kömür Madeni Havzasında 19.yy ortalarında başlayan madencilik sektörü ve bu sektörün gelişmesi için yapılan teşvikler incelenmiştir. Çalışma, 1876-1908 yıllarında yürütülen madencilik teşviklerini incelemektedir. Finansal ve finansal olmayan teşvikler bu dönemde sıkça uygulanmıştır. Bu uygulamaların gerek üretim gerekse maden girişimcilerinin sayısında önemli artışlarla sonuçlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ereğli Kömür Havzası, Kömür Madenciliği Teşvikleri, Maden Girişimciliği.

Abstract

Existence of supports and incentives is important in enhancement of entrepreneurship which is considered as the engine of development. In terms of time concern, there is no excessive difference between neither present nor past. Industrial revolution turned coal into a strategic energy resource and also posed effective and efficient supply of this product from national sources. In this study mining sector and incentives employed to develop the sector in the Ereğli Coal Mining Basin in the West Black Sea, where mining started by mid-19th Century, were examined. The study sheds some lights on mining initiatives and incentives during the period of 1876-1908. During this period, financial and non-financial incentives were frequently applied. These applications resulted increase in both production and the number of mining entrepreneurs.

Key Words: Ereğli Coal Mining Basin, Coal Mining Incentives, Mining Entrepreneurship.

---

* Bu çalışmanın ilk hali, 7-8 Eylül 2007 tarihinde 1.İktisat Tarihi Kongresi, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İstanbul'da bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, Zonguldak

*** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tasrih Bölümü Öğretim Üyesi, Kastamonu.

1. Giriş

Girişimcilik, gerek istihdam, gerekse büyümenin dinamizmi olarak kabul edilmektedir. Geleneksel bakış açısına göre girişimci, farklı üretim faktörlerini bir araya getirerek risk alan kişi olarak tanımlanmaktadır.¹ Girişimci kavramı 1755 tarihinde Richard Cantillon tarafından ilk kez açık bir şekilde kullanılmıştır. Cantillon'a göre girişimci belirsizlik şartları altında ve kar elde etmek amacıyla mübadele eden bağımsız mal spekülörüdür.² Sonraki dönemde Jean-Baptiste Say, girişimcinin yöneticilik yönüne değinmiş, sermayedar ile girişimciyi ayırarak, yeni bir değer oluşturacak şekilde üretim faktörlerini uyum içinde bir araya getiren kişi olarak tanımlamıştır. Alfred Marshall, işbölümü sürecini ortaya koyarken aynı zamanda girişimcinin de tanımını ortaya koymuştur. Marshall'a göre girişimci, piyasada arz ve talebi, işletme içerisinde sermaye ve işgücünü koordine eden, genel planları kurarak başkalarını bunları gerçekleştirmesi için yönlendiren ve iş macerasına atılan ya da risk alan kişidir³.

Girişimcilik konusunda en önemli isimlerden bir diğeri de Avusturya ekolünün önemli temsilcisi Joseph Schumpeter'dir. Yenilikçilik, teknoloji ve girişim kavramlarını birleştirmesi girişimciliğe farklı bir bakış açısı getirmiştir. Avusturya ekolünün getirdiği bakış açısıyla değişimin katalizörü olarak görülen girişimci, yeni ürün ve teknolojileri tanıtan kişidir. Girişimci yeni işletme kurar ve yenilikler kullanarak pazara girer. Bu girişim ve girişimcilik aktivitesinin başarılı olması sonucunda oluşan yeni talepler, ekonomik hayatın canlanmasına, istihdam ve zenginliğin oluşmasına neden olur.⁴

Ülke, bölge ve il seviyesinde sosyoekonomik farklılığı belirleyen en önemli unsur üretim faaliyetlerinin yeterliliği ve bu fonksiyonu yerine getiren girişimcilerin varlığı ve yapısıdır⁵. İstihdam ve büyümenin dinamizmi olan girişimciliğin geliştirilmesinde değişik yöntemler uygulanmaktadır. En önemli ve diğer tüm yöntemlerin de hedeflediği çaba girişimcilik kültürü oluşturma yönünde olmuştur ve bu çaba devam etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de hem özel ve hem de kamu kurumları girişimciliğin geliştirilmesi için destek ve teşvik uygulamalarını değişen şartlara uyarlayarak sürdürmektedir. Finansal ve finansal olmayan olarak uygulanan bu teşvikler genel olarak; (1) gümrük vergisi ve diğer fon istisnaları, (2) yatırım indirimi, (3) katma değer vergisi istisnası, (4) vergi, resim ve harç istisnaları ve (5) özel yatırım alanlarında ve bölgelere yapılan kredi tahsisleridir. Ayrıca ülkemizde yatırımlar ile bölgeye özel konularda ve şekillerde destekler sağlanmaktadır. Bunlara ilave olarak; "özel önem taşıyan sektör yatırımları" adı altında yatırımlar da desteklenmektedir⁶.

¹ R. Henderson ve M. Robertson (1999) "Who Wants to Be an Entrepreneur? Entrepreneurship as a Career", *Education and Training*, 41-5, s.238.

² R.T. Hamilton ve D.A. Harper (1994), "The Entrepreneur in Theory and Practice", *Journal of Economic Studies*, 21-6, s.5

³ Semra Arıkan, *Girişimcilik*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.

⁴ R.T. Hamilton, D.A. Harper, (1994), age, s.5; Semra Arıkan, (2002) age; E.G. Carayannis vd., "A Cross-cultural Learning Strategy for Entrepreneurship Education: Outline of Key Concepts and Lessons Learned from a Comparative Study of Entrepreneurship Students in France and the US", *Technovation*, 23, 2002, ss. 757-771.

⁵ Şule Özkan vd. (2003), "Türkiye'de Girişimcilik ve Belirleyicileri: Marmara ve Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58-4, ss.145-172.

⁶ Bu yatırım teşvikleri ve desteklerin kapsamı için, bakınız *Resmi Gazete*, 09.07.2002/24810.

Finansal olmayan destek ve teşvikler ise, ülke, bölge veya sektör gelişimi için etkili ve sık sık uygulanan teşvikler olarak görülmektedir. Bu teşvikler madencilik sektöründe de yaygın uygulama bulmuştur. Finansal olmayan destekleri ve teşvikleri doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırmak mümkündür. Direkt teşvikler; bürokratik işlemlerde azalma, makine teçhizat ithalatına izin verme, teknoloji geliştirme, yol ve altyapı çalışmaları, sektörle ilgili mevzuatta yapılan iyileştirmeler, yabancı çalıştırmaya izin verme olarak sayılabilir⁷. Girişimciliği geliştirmeye yönelik gerek merkezi gerekse yerel yönetim politikaları geliştirme, girişimciliği destekleyici kültür oluşturma, bölgelerde girişimcileri ve çalışacak işgücünü çekecek yaşam koşulları kalitesi oluşturma (ucuz yaşam, konut, iklim, trafik, sağlık ve çocukların eğitimi için gerekli kuruluşların oluşturulması, eğlence ve kültürel faaliyetlerin zenginliği vb.), yatırım yapılacak sektörleri destekleyecek eğitim kurumlarının kurulması ve sektörle işbirliğinin sağlanması gibi unsurlar dolaylı finansal olmayan destek ve teşviklerdendir⁸.

Girişimciliğin ülke, bölge, il ve sektör bazında teşvik ve desteklenmesine yönelik çalışmalar çeşitli dönemlerde kendini göstermiş ve girişimcilik kültürünün geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada, Batı Karadeniz bölgesinde bulunan Ereğli Kömür Madeni Havzası ele alınmıştır. Literatürde sınırlı çalışma bulunan ve 19. Yüzyılın ortalarında başlayan bölgedeki madencilik sektöründe 1876-1908 döneminde girişimcilik kültürünün oluşması için yapılan teşvik ve destekler ile bu teşvikler sonucu ortaya çıkan madencilik girişimleri incelenmiştir.

2. Ereğli Kömür Madenleri Havzası Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Zonguldak Kömür Havzası ya da tarihsel adıyla Ereğli Kömür Havzası Karadeniz sahilinde uzanan zengin maden alanıdır. Taşkömürü 19.yy ilk yarısında, II.Mahmut devrinde, bulunuşundan itibaren tarih boyunca Zonguldak ve çevresinin, ekonomik, politik ve sosyokültürel yapısını belirleyen önemli bir unsur olmuştur⁹. Resmi olarak taşkömürü madeninin bulunuşu 1820'lere kadar gitmekle birlikte, Osmanlı devlet kuruluşlarının yaygın bir şekilde bölgede kömür çıkarmaları 1840'lara rastlamaktadır. Dünyada hızla yayılan ve etkisini Osmanlı'da da gösteren "Buhar Devrimi" sonucu donanmada, fabrikalar, lokomotiflerde yaygın olarak kullanılması kömürü dönemin stratejik kaynağı haline getirmiştir. Yoğun ihtiyaç nedeniyle temin edilmesi gereken kömürün arzının kesintiye uğramaması için ilgili kurumlar bu kaynağı millî kaynaklardan elde etmek için çalışma ve araştırmalarını yoğunlaştırmışlardır¹⁰. Bundan dolayı 1840'lı yıllarda ticari amaçlı kömür arama ve çıkarma faaliyeti veya bir başka deyişle madencilik bölgenin hayatına bir daha çıkmamak üzere girmiştir. "Buhar Devrimi"ni takip eden yıllarda bölgede taşkömürünün bulunması tüm dikkatleri bu bölgeye çekmiştir.

⁷ Benjamin Philip ve G.Romualdez (2005), "Investment Opportunities in the Philippine Mining Sector", *Industry Bulletin-Mining Edition*, September, 1-2, s.3.

⁸ National Commission on Entrepreneurship, *Building Companies, Building Communities: Entrepreneurs in the New Economy*, Washington 2000, ss. 19-21.

⁹ BOA, Y.PRK.HH, nr. 35/86

¹⁰ Ahmet Öğreten, "Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Özel Sayısı, Yıl 13, Sayı 31, Erzurum 2006, ss. 152-153.

Ereğli Kömür Madenlerinin işletilmesi, Avusturya'dan getirilen Hırvat madencilerle yapılan üç yılı aşkın deneme üretiminden sonra, ileri gelen Osmanlı devlet adamlarının ortak sermaye ile oluşturdukları altı ortaklı Ereğli Kömür Madeni Kumpanyasına Şubat 1841'de ihale edilmiş ve düzenli üretime geçilmiştir¹¹. Başlangıçta Darphane-i Âmire'ye bağlı olan Ereğli Kömür Havzası 15 Haziran 1847'de Hazine-i Hassanın kurulmasından sonra, Hazine-i Hassaya bağlanmıştır¹². Kömür Havzası'nın idaresi, 1865 yılı Mart ayından itibaren Hazine-i Hassa adına yönetilmek üzere Bahriye Nezaretinin bir birimi olan Tersane-i Âmire'ye geçmiştir¹³.

Sonraki yıllarda, Ereğli Kömür Madenleri İdaresi Tersane-i Âmire ve birkaç kazanın bağlanması ile sancak haline getirilen Ereğli Kaymakamlığı ile birleştirilerek yürütülmüştür. Bu döneme damgasını vuran atama bu birleşimden sonra meydana gelmiş, madenlerin idaresi Asakir-i Bahriye emekli miralaylarından Dilaver Paşa'ya verilmiştir. Dilaver Paşa'nın Ereğli Kaymakamlığı ile birleştirilmiş maden idaresi görevine 12 Ocak 1867 tarihinde getirilmesiyle yeni bir dönem başlamıştır¹⁴. Dilaver Paşa ilk iş olarak, mevcut fiili durumu inceleyip değerlendirdikten sonra mevzuat haline getirerek Havza'nın idaresi için yüz maddelik bir nizamname hazırlamıştır¹⁵.

Hazine-i Hassa adına Tersane-i Âmire tarafından idare edilen Ereğli Kömür Madenleri, diğer maden ve fabrikalarla birlikte, yayınlanan bir hatt-ı hümayun gereği Maliye Hazinesine devredilmiş ve durum değerlendirmesi yapmak üzere (8 Haziran 1876) biri başkan sekiz kişilik bir komisyon kurulmuştur¹⁶. Tersane-i Âmire bundan sonra da Maliye Nezareti adına madenleri yönetmeye devam etmiştir.

İlerleyen süreçte Maliye Nezareti, Ereğli Madenlerinin Tersane-i Âmire idaresine verilmesinden bir fayda sağlanmadığı iddiasıyla, idarenin Orman ve Meadin İdaresine verilmesini teklif etmişse de bu teklif Padişah tarafından uygun bulunmamıştır (4 Ocak 1890)¹⁷. Bu çalışmaya konu olan dönemin sonuna isabet eden 1909 yılında beş ay süre ile Nâfia Nezaretine devredilen Ereğli Kömür Havzası, aynı yıl Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanmıştır¹⁸.

3. Ereğli Kömür Havzasında Madencilik Sektörünü Geliştirmeye Yönelik Teşvikler

Buharlı makinelerin insanoğlunun hayatına girmesi ve bunun sonucunda kömür yakıtına duyulan ihtiyaç bu madeni vazgeçilmez ve stratejik öneme sahip bir ürün haline getirmiştir. İhtiyaç duyulan talebin herhangi bir şekilde kesintiye uğramaması için, özellikle

¹¹ BOA, HH, nr. 20448.A; BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 790, v. 1b.

¹² BOA, D.DRB.İ. nr. 13/22 ve 13/27; Terzi, 2000:19-21; BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 791, v. 2b-3b; BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 246, v.89a.

¹³ BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 246, v.89b; BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 252, v. 86a, derkenar.

¹⁴ BOA, A.MKT.MHM, nr. 372/66.

¹⁵ BOA, DUİT, nr. 21/2-3 (6); Fahrettin Tızlak, "Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi", *Belgeler Dergisi*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 23, Ankara 1999, s. 123-146; Mustafa Nuri Anıl-Nejdet Mery, *Türkiyede Maden Mevzuatı, II*, Tan Matbaası, İstanbul 1942, ss. 89-106. Nizamnamenin bir çeviri metni de Zonguldak'ta Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, nr. 2262'de bulunmaktadır.

¹⁶ BOA, DUİT, nr. 21/2-5(2).

¹⁷ BOA, DUİT, nr. 21/2-11.

¹⁸ Mustafa Nuri Anıl ve Nejdet Mery, *Türkiyede Maden Mevzuatı I*, Tan Matbaası, İstanbul, 1942, s. 11.

savaşların yoğun olduğu bu dönemde, kömür talebinde dışa bağımlı olmak sıkıntılar oluşturmaktaydı. Ereğli Kömür Havzasında bulunan bu değerli madenden en yüksek derecede faydalanmak devletin bu konudaki önceliği olmuştur. Kömür arayan ve işletmek isteyen madencileri teşvik etmek ve üretimi artırmak için bu dönemde değişik teşvikler uygulanmıştır. Bu teşvikler genel olarak şu başlıklar altında incelenecektir; Altyapı teşvikleri, barınma beslenme ve sağlık hizmetleri, maden ocaklarının modernizasyonu teşvikleri ve fiyatlandırma ile vergi politikaları teşvikleridir.

3.1. Altyapı Hizmetleriyle Teşvik

Ereğli Maden Havzası'nda ocak işletmeleri dışında bütün alt yapının inşa ve işletmesi, Kumpanya döneminde Kumpanya tarafından, Bahriye Nezaretinin Tersane-i Âmire birimi tarafından idare edildiği dönemde de bu birim tarafından yapılmıştır.

Madenlerin Avrupa madenciliğinden İngiliz modeline uygun olarak geliştirilebilmesi için İngiltere'den mühendis, işçi, demiryolu ve bazı malzemelerin getirilmesi 1850'li yılların başlarına kadar dayanmaktadır. Ereğli Kömür Havzası'nda ilk demiryolu da bu yıllarda Kozlu sahasında yapılmıştır¹⁹. İdarenin Bahriye Nezaretine devredilmesinden sonra demiryolu ve sair altyapı çalışmalarına hız verilmiştir²⁰. Mevcut demiryoluna ilaveten Havzanın değişik bölgelerine yönelik demiryolu ağı genişletme çalışmaları yapılmış ve mevcut kapasiteyi güçlendirmek için lokomotif alımları her yıl birkaç tane olmak üzere yapılmıştır. Bu dönemde verimli ocakların bulunduğu Kozlu, Zonguldak, Alacaağzı, Amasra, Çatalağzı ve Üzülmöz gibi bölgelere yönelik demiryolu ağı genişletme ve güçlendirme çalışmaları dikkat çekmektedir. Örneğin 1300 (1884) mali yılında Üzülmöz demiryolunun zemin tesviyesi, demiryollarının tamiri, iki lokomotif satın almak, Kozlu demiryolunun bakımı, Zonguldak demiryolu bakım ve inşası, Kilimli demiryolu bakım ve inşası için tahsisat yapılmıştır²¹. Sonraki yıllarda da benzeri alt yapı alanlarında ödenekler ayrıldığı görülmektedir²². Arazi ve ocakların yapısı gereği kömür taşımada kullanılan katır alımı içinde ayrıca ödenek ayrıldığı dikkat çekmektedir.

Ocaklardan çıkarılan kömür, Maden İdaresi tarafından maden sahalarının hemen her yerine döşenen demir yolları üzerinden lokomotiflerin çektiği vagonlarla, gemilere yükleme yapılan ve "Olukbaşı" denilen yerlere kadar çok cüzi bir ücretle taşınmaktaydı. Kozlu bölgesindeki madenleri taşımakta zorluk oluşturan Kozlu Deresi üzerine bir de köprü

¹⁹BOA, HH.İ. nr. 3/1; BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 791, v. 99b-101a.

²⁰BOA, ŞD. Bahriye, nr. 5/30(2)

²¹ZKÜ, Bütçe Defteri 1300-1320, nr. 32, s. 6, 8, 9; BOA, Y.PRK.BŞK.nr. 9/17; 1301; ZKÜ, Bütçe Defteri 1300-1320, nr. 32, s.1, 4'e göre; Üzülmöz Dağı'na kadar uzatılacak demiryolunun zemin tesviyesi için 1300 (1884) mali yılı bütçesine 118.000 kuruş, demiryollarının tamiri için 100.000 kuruş, satın alınacak iki lokomotif için 250.000 kuruş, bakım amaçlı olarak Kozlu demiryolu için 89.237 kuruş, Zonguldak demiryolu için 25.714 kuruş, Kilimli demiryolu için 50.687 kuruş tahsis edilmiştir. Aynı yıl Bahriye Nezareti, Saltanat Makamından Kozlu ve Zonguldak'tan birine yapmayı planladığı liman için, madenlerin geliri karşılık gösterilmek üzere 20 yük (2.000.000) kuruş borçlanma izni talebinde bulunmuştur. (1885) bütçesine demiryollarının tamiri için 100.000 kuruş, Üzülmöz demiryolunun tesviyesi için 66.000 kuruş, demiryolu rayı alımı için 236.139 kuruş ödenek konmuştur. 1302 (1886) yılında alınması planlanan iki lokomotif için 250.000 kuruş, demiryolu rayları için 250.000 kuruş, Zonguldak'ta yapımı 2.000.000 kuruşa gerçekleşmesi tahmin edilen liman için dörtte bir bedeli olan 500.000 kuruş ödenek tahsis edilmiştir. 1303 (1887) yılı bütçesinde Kozlu, Zonguldak, Alacaağzı ve Amasra'da bulunan demiryollarının masrafları için her birine ayrı kalemlerde ödenekler tahsis edilirken, Üzülmöz'de yapımı devam eden demiryolu için 12.000 kuruş, Çatalağzı mevkiine uzatılması planlanan ve toplam tahmini bedeli 1.500.000 kuruşa mal olacak demiryolu için 500.000 kuruş, Zonguldak Limanı inşası için 500.000 kuruş, kömür taşıma hizmetlerinde kullanılacak katır alımı için de 150.000 kuruş ödenek tahsis edilmiştir. 1304 (1888) mali yılı bütçesine mevcut demiryollarının bakımı ve onarımı için konan ödeneğe ilaveten, Çatalağzı'ndan Üzülmöz'e kadar uzatılacak demiryolu için iki lokomotif alımına 651.000 kuruş, Üzülmöz Dağı'na yapımı devam eden demiryolu için 12.000 kuruş, Çatalağzı'na kadar uzatılacak demiryolu için 100.000 kuruş tahsis edilmiştir.

²²1307 (1891) mali yılı bütçesine Çatalağzı demiryolu için 573.150 kuruş, kok fabrikası makinelerinin alımı için 300.000 kuruş ayrılmıştır. 1308 (1892) mali yılı bütçesine Kilimli demiryolu için 357.846 kuruş, dört adet lokomotif alımı için 619.354 kuruş; 1309 (1893) mali yılı bütçesine Kilimli ve Çatalağzı mevkiilerinde çalışmak üzere iki lokomotif alımı için 386.822 kuruş ödenek konmuştur. ZKÜ, Bütçe Defteri 1300-1320, nr. 32, s. 16, 18, 20.

yapılmış ve yollar ilave edilmiştir. Zonguldak sahasında da bir köprü yapılmış, eski demiryolu ıslah edilerek gerekli görülen yerlere uzatılmıştır. Böylece maden kaynaklarından etkin şekilde faydalanma imkânı sağlanmaya çalışılmıştır. Kömür ocaklarının genelde dağın yüksek kesimlerinde bulunduğu bu sahada, ocak sahipleri çıkardıkları kömürü rampalardan demiryoluna veya sahile indirmek amacıyla 20-25 derecelik sathımailler inşa etmişlerdir²³. Çatalağzı'nda sahile yürüme iki saat kadar uzaklıkta bulunan birkaç ocak için dağ yarılarak inşa edilen 7-8 km demiryolu sayesinde ulaşım sağlanmış ve Karadon ocaklarından yüksek verimde kömür üretimine başlanmıştır. Altyapı yatırımları ile çıkarılması ve taşınması kolaylaşan Ereğli Kömür Havzası kömürü yabancı kaynaklı kömürlerle rekabet edecek düzeye ulaşmıştır. 1890 yılında Zonguldak'ta bulunan kok fırınları yenilenirken, fırında istihdam edilmek üzere askerî personel arasından ustalar yetiştirilerek ihtiyacı karşılayacak kok üretimi yapılmıştır²⁴. 1891 yılında diğer alt yapı çalışmaları ile birlikte, Çatalağzı bölgesinde kurulacak kok kömürü fabrikası için makine alımları yapılmıştır²⁵.

Bölge içerisinde kurulan demiryolu hattını bölge dışına bağlama çalışmalarına da rastlanmaktadır. Coğrafi engeller nedeniyle Ereğli Havzası'nda üretilen kömürün naklinde karayolunun kullanılması güçlüğü deniz yolunu alternatifsiz hale getirmiştir. Bununla birlikte, padişahın isteği üzerine Ereğli Maden Havzası ile İzmit'i birbirine bağlayan bir demiryolunun yapımı planlanmıştır. Kaymakam başkanlığında oluşturulan keşif heyeti, maden sahasından başlayarak Ereğli-Düzce üzerinden Ortayol Güzergâhı ile İzmit'e doğru devam eden bir hattın fizibilite çalışmaları yapmıştır²⁶.

Kömürün diğer bölgelere nakli sorununu gidermek için 1841 yılından itibaren kömür üretimi yapan Kumpanya, aynı zamanda kömür nakli için bir deniz taşıma filosu oluşturmaya çalışmıştır²⁷. Ancak büyük gemilere yükleme yapacak bir limanın yokluğu ocaklardan çıkarılan kömürün deniz yoluyla sevkini zorlaştırıyor ve maliyeti yükseltiyordu. Kış mevsiminde fırtınalar Karadeniz'in maden ocaklarının bulunduğu sahillerinde gemilere yükleme yapmaya fırsat vermiyordu. Kömür uygun havalarda filika adı verilen küçük teknelerle Ereğli Limanındaki depolara götürülerek ve oradan gemilere yüklenmekteydi. Bu durum maliyeti yükselttiği gibi, defalarca tekrarlanan yükleme boşaltma zinciri yüzünden kömürün ezilerek tozlaşmasına, dolayısıyla kalitenin düşmesine sebep olmaktadır. Deniz yolunu etkin kullanmak ve güçlendirmek için liman yapım girişimleri olmuştur. Bahriye Nezareti, Saltanat Makamından Kozlu ve Zonguldak'tan birine yapmayı planladığı liman için, madenlerin geliri karşılığı borçlanma izni talebinde bulunmuştur²⁸. Kömürün vinç ve diğer makinelerle nakil ve yüklenmesi ile Kozlu'da bir liman yapılması için Esterani Efendi'ye 40 yıl süre için ruhsat verilmesi düşünülmüş, sonunda Yanko Bey'e verilmesi kararlaştırılmıştır (26 Mart 1891)²⁹.

²³ Sathmail: Kömür taşımak için kullanılan bir tür teleferik sistemi.

²⁴ BOA, Y.MTV. nr. 46/7.

²⁵ ZKÜ, Bütçe Defteri 1300-1320, nr. 32, s. 16, 18, 20.

²⁶ BOA, Y.PRK.ASK. nr. 30/31.

²⁷ Ahmet Öğreten, "Ereğli Kömür Madeni Havzasında Kurulan İlk Şirket Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası", *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bianeli* [13-18 Kasım 2005] Bildiriler Kitabı, Zonguldak, s. 300,305-306.

²⁸ BOA, Y.PRK.BŞK.nr. 9/17.

²⁹ BOA, Y.PRK.BŞK. nr. 21/34.

İşgücü hareketliliğini sağlamak içinde bu dönemde Karadeniz sahili boyunca yer alan kömür üretim alanları arasında ulaşımı kolaylaştırmak amacı ile biletli yolcu taşıması yapılmıştır. Bu taşımanın tespit edilebilen tek örneği Kozlu-Zonguldak-Kilimli arasında yapılan vapurla yolcu taşıma hattıdır³⁰.

Altyapının diğer önemli kalemi haberleşmedir. Bu çalışmanın kapsadığı dönem başlarında haberleşme altyapısında da gelişmeler olduğu görülmektedir. Ocak işletmelerinin ödemelerinin kaydedildiği 1889 yılına ait defterde yalnız Karamanyan Kumpanyasının telgraf ödemeleri bulunurken, 1891 tarihli defterde Amasra ve Kilimli sahalarında faaliyet gösteren ocakların muhasebe kayıtları arasında da telgraf ödemeleri yer almaktadır³¹. 1892 yılında Maden İdaresinin bulunduğu Ereğli ile Zonguldak Baştarla karşısında bulunan 187 numaralı ocak arasında telgrafla iletişim kurulabilmesi için hat döşenmesi telgrafla haberleşmenin maden sahasında iyice yaygınlaştığını göstermektedir³². 1897 yılına gelindiğinde mevcut telgraf hatlarının daha da geliştirilmesi için çalışmalara devam edildiği, telgraf hatları için gerekli hat direklerinin bölge ormanlarından karşılanabilmesi için araştırmalar yapıldığı görülmektedir³³.

İdarenin bölge içi ve bölge dışı demiryolu ağı kurma çalışmaları ve planları, yolların, limanların yapımı ile ilgili gelişmeler, lokomotif gibi maliyetli makinelerin alımı, haberleşme ağının güçlendirilmesi çalışmaları gibi altyapı yatırımları, şüphesiz madencilere güven vermiş ve onları yeni maden ocakları açmaya ve işletmekte oldukları ocaklarını modernize etmeye yöneltmiştir.

3.2. Maden Ocaklarını Modernizasyon Teşvikleri

Önceki dönemlerde yer altı suları ve doğal şartların havalandırmaya elverdiği ölçüde işletilebilen ocaklar, sağlanan teşviklerle havalandırma vantilatörleri ve su tulumaları ile donatılmış, madenlerin çıkarılmasında careskal³⁴ makineleri kullanılmaya başlanmıştır³⁵.

Ereğli Kömür Madeni Havzası'nda bu dönemde, normal şartlar altında bir maden ocağının üretim sahası, ocak bacasının vurulduğu noktadan itibaren yarıçapı 250-400 metre arasında değişen bir daireden ibaretti. Eğer madenci "Avrupakârı" denilen Avrupa madenciliğine uygun tarzda makineler kullanarak kuyu usulü üretim yaparsa, üretim alanının yarıçapı 1.200 metreye yükseltilmekteydi. Ruhsat sahasının yaklaşık on kat genişletilmesi demek olan bu uygulama, madencileri modern yöntemlerle madencilik yapmaya teşvik etmiştir. Bu teşvik sonucu olarak maden havzasına çok sayıda makine ve teçhizat getirilmiştir³⁶. Bu malzemeler arasında, buhar makineleri, kuyu çıkarma makineleri, vinçler, ocak sularının tahliyesi için tulumbarlar, tel halat, büyük havalandırma makineleri, işlenmiş demir ve demiryolu yapımında kullanılan malzemeler bulunmaktadır³⁷. Maden ocaklarının donatımı için ithal edilen alet ve malzemeler, o dönemde yürürlükte bulunan "fabrika kurmak amacıyla ithal edilen malzeme ve makinelerin gümrük vergisinden muafiyetine dair mevzuat" kapsamına alınmak suretiyle

³⁰ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, no 6, s. 66.

³¹ ZKÜ, Matlubat Defteri Cild-i sani 1305, nr. 72, s. 50-51; ZKÜ, Matlubat Defteri Cild-i sani 1307, nr. 91, s. 232, 235-236, 244, 277, 284.

³² ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s. 5.

³³ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s. 46.

madencilik sektörünün gelişmesi amaçlanmıştır³⁸. Malzeme ithalinde uygulanması söz konusu gümrük muafiyetinin uygulamada kısmi muafiyet şeklinde yapıldığı görülmektedir. Bu uygulama ile birlikte maden ocaklarında hızlı bir modernizasyon sürecine girilmiştir.

Rumbaki'nin Zonguldak Kerpiçlikteki ocağına yapılan sathımail 15 Şubat 1892 günü düzenlenen törenle resmen açılmıştır³⁹. Ancak Avrupa'da uygulanan madencilik tekniklerine uygun olarak ocak tesis eden ilk madenci Kozlu'da faaliyet gösteren Gürcü Kumpanyasıdır. Gürcü Kumpanyasının ocaklarını modernize amacıyla dönemin en son madencilik teknolojilerini bölgedeki ocaklarında kullanmaya başlamıştır⁴⁰. Nitekim bu yatırımlara yönelik Gürcü Kumpanyasının Kozlu İncirharmanı mevkiinde açtığı ocağa 1.200 metre yarıçap dahilinde üretim ruhsatı verilmiştir.

Benzer şekilde Parsih Halaçyan da Zonguldak ocakları için Londra'dan çeşitli alet ve malzemeler getirmiş, getirdiği malzemeler için Gürcü Kumpanyasını emsal göstererek gümrük muafiyeti uygulanmasını talep etmiştir. İthal edilen malzeme dolayısıyla Devlet Hazinesinin zarara uğradığı iddialarına karşı maden idaresi, günden güne gelişen madencilik sektörü için bu gibi eşya ve edevatın gelmesinin zaruri ve kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir⁴¹. Ocaklarını modernize eden madencilerin üretim ruhsat sahalarının genişletilmesi ile yetinilmemiş, piyasaya sattıkları kömürden ödedikleri vergiden de muaf tutulmuşlardır⁴².

3.3. Fiyatlandırma ve Vergi Politikaları ile Teşvikler

Ereğli kömür madenciliği bu dönemde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bunda uygulanan teşviklerin önemli rol oynadığı açıktır. Bu teşviklerden biri, Devletin satın aldığı kömürün fiyatının artırılarak madencilerin kazanç payının yükseltilmesidir. Kumpanya döneminin başından itibaren madenciler tarafından üretilen kömürün kantarına üç kuruş ödenmekte iken, sahile yakın yerlerden çıkarılan kömürün azalması, üretim yapan ocakların sahilden uzaklığı, genel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının artmış olması gerekçesiyle Mart

³⁴ Zincir ve makara sistemi ile çalışan bir çeşit vinç.

³⁵ BOA, Y.MTV. nr. 46/7.

³⁶ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 135, 215, 325, 345, 350.

³⁷ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s. 58.

³⁸ BOA, ŞD. nr. 6/57.

³⁹ BOA, Y.PRK.ASK. nr. 99/2.

⁴⁰ Gürcü Kumpanyasının ocaklarını modernize amacıyla satın aldığı 52 parçalık bir fabrika makinesi Kardif Vapuru'yla 1895 Haziran ayı başında Kozlu'ya getirilmiştir. 1895 yılı Eylül ayı ortalarında ithal edilen, çift silindirli, yatay çalışan bir vinç makinesi; aynı işletme tarafından 1897 yılı Haziran ayı başlarında Kardif vapuruyla getirilen bir makine, 1897 Ekim ayı ortalarında Osmanlı Sancağı taşıyan Marsilya adlı Gürcü vapuru ile Avrupa'dan gelen bir adet yeni vinç, piyasa değeri 260 lira olduğu halde 1 Kasım 1897'de Kozlu Rusumat Memurluğunca 220 lira değer üzerinden gümrük işlemi yapılan İngiltere'den ithal bir buhar kazanı Kozlu Limanı'na indirilmiştir. Gürcü Kumpanyası Kozlu'da işletmekte oldukları ocaklarını genişletmek amacıyla bazı makineleri de Belçika'dan satın almış ve aktarma yoluyla 7 Mart 1898'de İstanbul üzerinden İbrail Vapuru'yla getirmiştir. Bir diğer kullanılmış vinç de Bandırma Vapuru ile 24 Ekim 1898 günü Gürcü Kumpanyası'nın maden ocakları için Varna'dan aktarma yoluyla Kozlu'ya getirilmiştir. (BOA, ŞD. nr. 8/25(5); ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s. 24, 32, 33, 49, 52, 56, 60.; ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 347.)

⁴¹ BOA, ŞD.Bahriye, nr. 6/57; ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s. 58.

⁴² BOA, ŞD.Bahriye, nr. 6/51-6/57.

ayı (1855) başından geçerli olmak üzere kömürün kantar fiyatına 20 para zam yapılmıştır⁴³. Madenlerin durumu ile ilgili Şûra-yı Devlet Maliye Dairesinden tanzim edilen bir mazbatada, genel piyasa fiyatlarının yükselmesinden dolayı madencilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından kömür üretiminden el çekme durumuna geldikleri belirtilmektedir. Bu doğal servetten gerektiği şekilde yararlanılabilmesi için halihazırdaki idaresinin ıslahı ile üretimi artıracak yeni tedbirler alınması müzakere edilirken, bir taraftan da üretimin kolaylaştırılmasına yarayacak olan 20 paralık zammın geçici olarak kabulüne madencilere metal para yerine kaime (kâğıt para) cinsinden ödeme yapılmak şartıyla Padişah tarafından onaylanmıştır⁴⁴.

1881'e geldiğinde, madencilerden kantarı 3 kuruş 5 paradan satın alınan kömürün bedelini madenciler az bulurken, sıkıntı içindeki Bahriye Hazinesi, bu bedeli bile ödeyemez duruma gelmiştir⁴⁵. Eline para geçmeyen madenciler de üretimi azaltmak zorunda kalmışlardır. Tanzimat Meclisinde, madencilere destek ve teşvik amacıyla, 14 Aralık 1882 (Mali 1298) tarihinde çıkarılan bir irade ile üreticilerin çıkardıkları kömürün %40'ını, Tersanenin ihtiyaç duymadığı zamanlarda, diledikleri gibi piyasaya satabilmelerine izin verilmiştir⁴⁶. Ancak madenciler piyasaya sattıkları her bir kantar kömür için Devlet Hazinesine 40 para temettü vergisi ödeyecekler, Tersaneye teslim ettikleri her bir kantar kömür karşılığı 3 kuruş 5 para alacaklardı⁴⁷. Bir süre sonra Ereğli Kömür Madenlerinden çıkarılan kömürün Tersane tarafından satın alınan kısmına zam yapılarak kantar fiyatı 3,5 kuruşa çıkarılırken, yabancı ülkelere satılan kısmı için gümrük vergisi alınmasına, piyasaya satılan kısmın her bir kantarı için bir kuruşluk ödemenin devamına karar verilmiştir⁴⁸.

Piyasaya sattıkları her bir kantar kömür için 40 para vergi ödeyen madenciler, ödedikleri bu verginin %28'e karşılık geldiğini, buna her bir kantar için ödedikleri 12 para demiryolu ücreti, 13 para oluk ve filika ücreti, 80 para navlun ücreti eklendiğinde maliyetin yükselmesi dolayısıyla Avrupa kömürü ile rekabet edemediklerini iddia ederek yeni tartı olarak kabul edilen ve 100 kg.dan ibaret yeni kantara (Kantar-ı Cedit) göre 70 para olması gereken verginin eski kantar için olduğu gibi 40 para olarak uygulanmasını istemişlerdir. Madencilerin bu isteği Bahriye Nezaretince uygun bulunmuştur (1 Ağustos 1885). Bununla birlikte, Kömür Havzası'nda yeni yatırım yapan madenciler bu vergiden muaf tutulmuşlardır⁴⁹.

1896'de (Mali 1312) Kömür Havzası madenciliğini teşvik anlamına gelen bir irade daha neşredilmiştir. Bu iradeye göre, kömür ocaklarından çıkan ve tamamı Devlete ait olan toz kömürün %10'u devlete bırakılmak şartıyla %90'ının madenci tarafından serbestçe piyasada satılmasına izin verilmiştir⁵⁰.

⁴³ BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 245, v. 36b.

⁴⁴ BOA, ŞD. Bahriye, nr. 3/37; BOA, DUİT, nr. 21/ 2-8.

⁴⁵ Bir kantar=56,41kg'dir. Bir kuruş=40 Para'dır

⁴⁶ Bazı eserlerde bu tarih 1883 (Mali 1299) olarak verilmektedir. Bkz. A.A. Özeken, Zonguldak Kömür Havzası Tarihi, s. 20-21; Bahri Savaşkan, *Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihiçesi*, Zonguldak 1993, s. 21.

⁴⁷ BOA, ŞD. Bahriye, nr. 4/50(2); BOA, ŞD. nr. 5/30(2).

⁴⁸ BOA, Y.PRK.BŞK. nr. 7/15

⁴⁹ BOA, ŞD. Bahriye, nr. 5/30; BOA, ŞD. Bahriye, nr. 8/25; BOA, ŞD. Bahriye, nr. 6/51, 6/57.

⁵⁰ Ahmet Ali Özeken, *Zonguldak Kömür Havzası Tarihi*, İstanbul, 1944, s. 21.

3.4. Barınma, Beslenme ve Sağlık Hizmetleri

Ereğli Havzası'nda madencilik faaliyetlerinin başlaması ile birlikte çalışanların beslenme ve barınma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar teknoloji geliştirme çalışmaları devam etse de madencilik sektörü temelde emek yoğun bir sektördür. Bölgede kömürün çıkarılmaya başladığı yıllarda yerleşim merkezlerine uzak olması yüzünden ocakların bulunduğu yerlerde barınma ve beslenme ihtiyacının giderilmesi önemli bir problem olmuştur. Ereğli Maden Havzası'nda üretim özel sektöre yaptırıldığından işçilerin barınma ve beslenmeleri ile ilgili sorumluluk da onlara aitti. Kozlu'da bulunan ve 1851 yılında İngiltere'den getirilen mühendis, teknisyen ve işçilere İngiliz madencilik tekniklerine göre çalıştırılmak üzere açtırılan ve "Miri Ocak" adı verilen devlet eliyle işletilen ocaklarda öncelikle asker işçi istihdam edilmiştir⁵¹. Bu işçilerin barınma, beslenme ve giyinme ihtiyaçları ile ücretleri devlet tarafından sağlanmıştır. Başlangıçta askerî depolardan sağlanan çadırlarda kalan İngiliz madencilerin ve yerli işçilerin barınma amacıyla içinde duşları bulunan iki bina yapımı öngörülmüştür⁵². İdari ve barınma amaçlı olarak yapılar kiralanmıştır⁵³.

Yurt içi ve yurt dışından beslenme için temel gıdalar bölgeye sevk edilmiştir. 27 Temmuz 1853 tarihli Osmanlı Ticaret Nezaretine yazılan bir tezkirede, İbrail'de oturan Avusturya vatandaşı Dimitri Heci Festa adlı tacirin Ereğli Maden Kömürü Müdürüne gönderdiği darının (mısır) bedelinden dolayı alacak iddiasında bulunduğu, iddiayı teyid edecek banka yazısının mevcut olduğu belirtilmektedir⁵⁴. Aynı yıllarda Ereğli Kömür Madenlerini işleten kumpanyaya ait Kozlu'da kiralama yöntemi ile işletilen bir ekmeğin bulunmaktaydı⁵⁵. Bahriye Nezaretinin genel koordinasyonu altında üretim yapılan bu dönemde, genel hizmetler çerçevesinde kömür havzasında çalışanların bazı temel gıda maddelerinin Maden Nezareti tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır⁵⁶.

Özel sektörün de çalıştırdığı işçinin barınma ihtiyacının yanı sıra beslenme ihtiyacını da karşıladığı görülmektedir. Örneğin, 1307 (1891) Mali yılında Kilimli'de Coraş oğlu Nikola tarafından işletilen 85 numaralı ocağın harcamaları arasında Ekim ayında Karamanyan Kumpanyası'ndan alınan ekmeğin için 1.182 kuruş ve diğer fırınlardan alınan ekmekler için ödeme kayıtları bulunmaktadır. Benzeri şekilde birçok özel sektör işletmelerine ait gıda harcamalarına ait kayıtlar rastlanmıştır. Bu harcamalar bölgede kamu ve özel sektöre ait ocaklarda çalışan işçilerin gıda ihtiyaçlarının işletmeler tarafından karşılandığı görülmektedir⁵⁷. Sonraki yıllara ait hesap kayıtlarında da ekmeğin bedeli ödemeleri bulunmaktadır.

Bu tarihlerde Kömür Havzası'nda yürürlükte bulunan Ereğli Maden Nizamnamesi, hastalanan işçilerin tedavisi için madenlerde bir tabibin bulunmasını öngörmekteydi⁵⁸. Maden çalışanlarına sağlık hizmetleri Maden Tabipliği tarafından verilirken ilerleyen

⁵¹ BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 791, v. 101a.

⁵² BOA, HH.İ. nr. 3/63.

⁵³ BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 245, v. 55b.

⁵⁴ BOA, HR.MKT. nr. 58/62.

⁵⁵ BOA, Hazine-i Hassa Defteri, nr. 245, v. 68a.

⁵⁶ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, no 6, s. 40, 62, 64, 66, 74.

⁵⁷ ZKÜ, Matlubat Defteri Cild-i Sani 1307, nr. 91, s. 241, 243

⁵⁸ Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi, Madde 30.

süreçte Zonguldak'ta bir Mevki Hastanesi kurulmuştur⁵⁹. Asker ve amele, bütün çalışanların hastalarının tedavisi için mevcut bulunan hastane 1890 da tamir edilmiş ve yeni eklentiler yapılmıştır⁶⁰. Mali 1308 (1892) yılı itibariyle bu ocaklarda 700 er ve erbaş, 39 çeşitli kademelerde subay, astsubay ve kâtipler ile iki cerrah ve bir eczacı görev yapmaktaydı⁶¹.

4. Teşviklerin Sonuçları

Osmanlı Hükümeti, madenlerin madencilik sektörünün gelişmesi için çeşitli teşvikler uygularken bir yandan da üretimin her hangi bir aksaklığa uğramaması için azami gayret sarf etmiştir. Teşviklerin doğrudan ve dolaylı olarak madencilik girişimlerinin ve takiben şirketleşmenin artmasına, istihdama ve üretime etkileri görülmüştür.

4.1. Teşviklerin İstihdama Etkisi

Ereğli Kömür Madeni Havzası'nda başlangıçta itibaren madencilik becerilerine sahip kalifiye işgücü ihtiyacı gereği yabancı işçi istihdamı yapılmıştır⁶². Teşviklerin uygulanması ile birlikte Ereğli Maden Havzası'nda önemli ölçüde işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Sayı olarak maden ocaklarında ne kadar yerli ve yabancı işçi çalıştığı tespit edilememiştir. Ancak Zonguldak'ta yapımı devam eden liman inşaatında çok sayıda yabancı işçi çalıştığı görülmektedir. Hatta söz konusu dönemde Devrek kazasına bağlı küçük bir köy olarak nitelendirilen ve yalnız bir polis memurunun görev yaptığı Zonguldak'a gelmeye devam eden yabancı işçi akınının bir asayiş sorunu yaratmasından endişe edilmekteydi. Ağustos 1897 tarihi itibariyle Zonguldak liman inşaatında çalışan 1.600'ün üzerindeki işçiden 807'si yabancıdır⁶³.

Daha önce belirtildiği gibi, Ereğli Kömür Madenleri idaresi Tersane-i Âmire ve birkaç kazanın bağlanması ile Sancak haline getirilen Ereğli Kaymakamlığı ile birleştirilerek yürütülmüştür. Havzadaki çalışma şartlarını düzenleyen Dilaver Paşa Nizamnamesi olarak ta bilinen "Nizamname-i Madeni Humayunu Ereğli" yayımlanmış ve uygulamaya geçmiştir. Bu düzenleme de istihdamla ilgili olarak 1867-1921 tarihlerini kapsayan zorunlu istihdam uygulanmıştır. Nizamnameye göre Kömür Havzasını oluşturan 14 idari bölgede yaşayan 13-50 yaş arası tüm erkekler 12 gün/ay rotasyonuna göre madenlerde çalışmaya mecbur tutulmuştur. Sadece hastalar ve sakatlar istisna tutulmuştur. Diğer bir grup zorunlu istihdamda maden direği sağlama şeklinde olmuştur. Bu gruba giren kişilerin iş yükümlülüğü gün sayısı yerine iki günde üç maden destek direği kesmek ve

⁵⁹ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, no 6, s. 54.

⁶⁰ BOA, Y.MTV. nr. 46/7; TTK.EDA, Rapor Defteri, nr. 3

⁶¹ ZKÜ, Bütçe Defteri 1300-1320, nr. 32, s. 18.

⁶² A. Öğreten, *Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim*, s. 142-143.

⁶³ Bu yabancı işçilerden 124'ü Fransız, 296'sı Karadağlı, 67'si Avusturyalı, 273'ü İtalyan, 5'i İngiliz, 11'i İranlı, 22'si Yunanlı ve biri Sırp'tır. BOA, Y.PRK.UM. nr. 39/70.

hazırlamaktı. Dolayısıyla bu dönemde yapılan çalışmaların istihdamı yönlendirmeye yönelik etkisi kanunla garanti altına alınmıştı.

4.2. Teşviklerin Üretime Etkisi

1305 (1889) yılından itibaren üretilen kömürün Tersane-i Amire payına düşen %60'lık kısım, başta Tersane olmak üzere devlet kurumlarının ihtiyacının üzerine çıkmıştır. Buna rağmen 1321 (1905) Mali yılı Nisan ayından itibaren madencilerin üretecekleri kömürü iki katına çıkaracakları vaadi karşısında her yeni kantar kömür için 40 paradan 20 paraya çekilen vergi indiriminin sonuçları ancak on yıl sonra hedefine yaklaşmıştır. Teşvik ve destek uygulamalarının sonuçları Tablo 1'de görüldüğü gibi üretime olumlu yansımıştır.

Tablo 1. Ereğli Maden Havzasında 1895-1906 Mali Yıllarında Kömür Üretimi

YILLAR (Mali Yıl) Hicri (Miladi)	ÜRETİM (Yeni Kantar)
1311 (1895)	1.514.793
1312 (1896)	1.748.225
1313 (1897)	1.229.899
1314 (1898)	2.107.943
1315 (1899)	2.523.036
1316 (1900)	3.745.599
1317 (1901)	3.310.341
1318 (1902)	3.741.927.
1319 (1903)	4.249.736
1320 (1904)	4.658.575
1321 (1905)	5.227.252
1322 (1906)*	3.960.920

Kaynak: ZKÜ, *Bütçe Defteri 1300-1320*, nr. 32, s. 73

* 1322 Mali yılı Ekim ayı sonuna kadar

Ereğli Madenlerinin geliştirilmesine yönelik uygulanan teşvikler madencilik sektörü yanı sıra ulaşım alanında faaliyet gösteren firmaları da olumlu etkilemiştir. Sağlanan teşviklerle çok sayıda arama ve üretim faaliyetine girişen madencinin olduğunu gören ve maden havzasının geleceğinden ümitlenen Siemens firması, yaptığı Bağdat Demiryolu sözleşmesi ile İzmit-Ereğli Demiryolu hattını yapmaya da hak kazandığını iddia ederek 6 Ekim 1898 tarihli belgelere göre Osmanlı Hükümeti ile müzakerelere başlama talebinde bulunmuştur⁶⁴. Hattın yapımı konusunda sonraki yıllarda bir gelişmenin olmaması girişimin sonuçsuz kaldığını göstermektedir.

⁶⁴ BOA, Y.PRK.TKM. nr. 41/13.

Bahriye Nezaretinin Tersane-i Âmire birimi tarafından yapılan altyapı, fiyat ve vergi indirimi ile ilgili uygulamalar olumlu sonuç vermiş, üretim artışı ile birlikte artan %60'lık Tersane-i Âmire payı ihtiyacın üzerine çıktığından ihtiyaç fazlasının Tersane depolarına götürülmeden satılmasına karar verilmiştir⁶⁵. Uygulamalar Tersane-i Âmire'nin %60'lık hissesinin 1305 (1889) Mali yılından beri Tersane-i Âmire'nin ihtiyacından fazla geldiğini ortaya koymaktadır⁶⁶.

4.3. Teşviklerin Girişimciliğe Etkileri

4.3.1. Ereğli Havzası'nda Kömür Arama Girişimlerinde İzlenen Süreç

Teşviklerin girişimcilik üzerine etkisini incelemeye önce, o dönemde madencilik girişiminde bulunmak için izlenen sürece değinmek gerekmektedir. Ereğli Kömür Madeni Havzası'nda madencilik, arama tezkiresiyle başlar, üretim tezkiresiyle gelişir ve üretimle devam ederdi. Kömür Havzası'nda numune arama ve işletme ruhsat belgeleri ile ilgili mevzuat, madencilik faaliyetlerini düzenleyen Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi'nin beş maddeden oluşan birinci kısmı içermektedir⁶⁷.

Başvurudan üretime kadar olan süreç şu şekildedir. Öncelikle; Havzada kömür madeni aramak isteyen madenciler, arama yapmak istedikleri sahanın sınırlarını gösteren müracaat dilekçesini ya Ereğli'de bulunan Maden Nezaretine, ya da Maden Nezaretine bağlı olarak Kozlu'da faaliyet gösteren Maden Komisyonuna verirler. Maden Nezaretine verilen dilekçeler de Maden Komisyonuna gönderilir ve Komisyonun tuttuğu deftere kaydedilir. Maden Komisyonu bu dilekçeleri, raporu hazırlanmak üzere Maden Mühendisliğine göndermekteydi⁶⁸. Bunun amacı, arama yapılacak sahada arama yapmaya engel bir durum olup olmadığını, ilgili sahada araştırma veya işletme izni almış bir başka madencinin faaliyetinin bulunup bulunmadığını tespit etmek ve "maden usul ve nizamına uygun" olarak, ilgili yerde teknik inceleme yapıp rapor tanzim edilmesini sağlamaktır⁶⁹. Mevzuat gereği Maden Mühendisliği ilgili sahada incelemesini yaparak, hazırladığı raporu Maden Komisyonuna vererek madencinin araştırma yapmak istediği sahada madencinin talebi doğrultusunda araştırmaya engel bir durum olmadığı kesinlik kazandığında, madenciye Maden Komisyonu tarafından, "Taharri Tezkiresi" adı verilen bir arama izin belgesi verilmekteydi⁷⁰. Madencilik faaliyetinde bulunanlar "Madenci Esnafı" olarak kabul edilmiştir⁷¹. Bu yüzden, madencilik faaliyetine başlayacak olanlar için, maden üretimi yapılacak sahada maden idaresi adına görev yapan mevki memurluklarınca "Esnaf Mazbatası" düzenlenmiştir⁷². Arama müracaatlarının, çok az bir uygulamada olsa, bazen

⁶⁵ BOA, Y.PRK.BŞK. nr. 16/31.

⁶⁶ ZKÜ, Bütçe Defteri 1300-1320, nr. 32, s. 15/2, 19/2.

⁶⁷ BOA, DÜİT, nr. 21/2-3 nolu gömlekte 6 numaralı belge.

⁶⁸ Bunun örnekleri için Bak. ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 27 Temmuz 1313/19, s. 52; 6 Ağustos 1313/22, s. 52; 23 Ağustos 1313/27, s. 53; 27 Teşrinievvel 1313/32, s. 55.

⁶⁹ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 10 Haziran 1313/13, s. 50; 13 Eylül 1313/29, s. 54.

⁷⁰ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 1 Haziran 1308/14, s. 2; 5 Temmuz 1308/37, s. 6.

⁷¹ Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi, Madde 64; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 2 Mayıs 1315/39, s. 74.

⁷² ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 8 Haziran 1308/26, s. 5.

Maden Komisyonu tarafından, Maden Mühendisliği devre dışı bırakılarak, raporu hazırlanmak üzere, mevki memurluklarına gönderildiğine rastlanmaktadır⁷³.

Yeni ocak açma müracaatlarında esas olan, müracaatın Maden Komisyonuna yapılması olduğu halde, arama müracaatlarında görüldüğü gibi, Maden Nezaretine yapılmış müracaatlara rastlanmaktadır⁷⁴. Arama izin belgesi olarak kömür arayan ve bunda başarılı olan madencilerin bulduğu numuneler, maden idaresine teslim edilir, maden idaresi numune kömürleri Darphaneye tahlile gönderirdi. Gelen tahlil sonuçlarına göre, bulunan kömür işletmeye değer kalitede ise, kefaletnamesi hazırlanarak işletme izni verilirdi⁷⁵. Bu dönemde maden cevherlerinin tahlillerinin Darphane-i Amire’de yapılabildiği gibi Mekteb-i Harbiye Kimyahanesi’nde de yapılmaktaydı⁷⁶.

Bir madencinin yeni bulduğu veya satın aldığı bir madeni işletmeye başlayabilmesi için kendisine kefiller bulması zorunluydu. Madenciler genelde birbirlerine kefil olmuşlardır. Kefalet durumlarını gösteren ve “Kefaletname” adı verilen yazılı belgelerin düzenlenmesinden sonra, madenci işletme faaliyetine başlamaktaydı⁷⁷. Kefaletname düzenlemek için en az iki kefilin bulunması yeterliydi⁷⁸. Nadiren tek kefillle düzenlenmiş kefaletnamelere de rastlanmaktadır. Tek kefilli kefaletnamenin kabulü işletmeci veya kefilin çok güvenilir olması ve ekonomik gücü ile ilgilidir⁷⁹. Zaman zaman faaliyeti devam etmekte olan ocakların kefaletnamelerinin yenilendiğine rastlanmaktadır⁸⁰.

4.3.2. Maden Arama Girişimcilerinin Özellikleri

Uygulanan teşvikler, yapılan ve yapılması planlanan altyapı bölgede madencilik girişimlerine hareketlilik getirmiştir. Harekete geçen madenciler arasında yerli madenciler olduğu gibi yabancı şirketler de vardır. Örneğin, Fransız Mösyö Münye 1882 yılında, Osmanlı Devletine büyük menfaatler teklif ederek madenleri işletmek üzere imtiyaz talebinde bulunulmuştur. Nafia Komisyonuna havale edilen bu teklifin olumsuz sonuçlanacağını öngören Münye toplantıyı terk ederek projesini geri çekmiştir⁸¹. Yine bir yabancı şirket Osmanlı Hükümeti cazip bedeller karşılığı Ereğli Madenlerini 50 yıl süre ile işletmek üzere İstanbul’daki temsilcisi mühendis Henri Linders ile 22 Eylül 1887’de müzakereye başlamıştır⁸². Ancak müzakere sonuçları hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Bir grup Fransız banker ve mühendisin ortak olduğu, müracaatları sonuçlanıncaya kadar isimlerinin gizli tutulmasını isteyen bir anonim şirket, daha önce Münye tarafından sunulan projede bazı değişiklikler yaparak, madenlerin tamamının imtiyazına talip olmuştur.

⁷³ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 2 Mayıs 1308/10 s. 2; 1 Haziran 1308/14, s. 2; 1 Haziran 1308/15, 24 Nisan 1308/16, 30 Mayıs 1308/18, s. 3; 11 Teşrinievvel sene 1313/32, s. 55; 3 Mayıs 1314/9, s. 63; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 20 Mayıs 1308/46, s. 7; 3 Eylül 1314/22, s. 67.

⁷⁴ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 15 Eylül sene 1309/1313/38 kayıt numaralı müracaat, s. 57.

⁷⁵ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 29 Teşrinievvel 1308/95, s. 14.

⁷⁶ BOA. Hazine-i Hassa Defteri, nr. 801, v. 25b.

⁷⁷ BOA. Y.PRK.OMZ, nr. 3/68, Belge 1.

⁷⁸ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 24 Nisan 1308/50; 15 Ağustos 1308/54, s. 8; ZKÜ. Vukuat Defteri, nr. 85, s.238.

⁷⁹ ZKÜ. Vukuat Defteri, nr. 85, s. 73.

⁸⁰ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 14 Haziran 1310/55, s. 26.

⁸¹ BOA. Y.EE. nr. 94/85.

⁸² BOA. A.MKT.MHM. 494/56.

Şirketin teklifleri arasında ayrıca, Ereğli’de büyük bir limanın yapımı, Ereğli-İzmit arasında bir demiryolu inşası da bulunmaktadır. Şirketin sunduğu teklifler uygun bulunmadığı gibi, yabancıların ortaklığı halinde karşılaşılabilecek zorluklar dikkate alınarak proje 20 Şubat 1890’da reddedilmiştir⁸³.

Devlet, bu dönemde bir taraftan ihtiyaç duyduğu kömür üretimini artırmaya çalışırken diğer yandan da maden sahalarının yabancılar eline geçmesi anlamına gelecek hatalı bir uygulama yapılmasından da son derece tedirgindir. Aynı endişe maden havzasında ocak işleten madenciler tarafından da paylaşılmaktadır. Dokuz madencinin imzası ile Sadarete (Başbakanlık) gönderilen telgrafta, Karamanyan ve Zarifi kumpanyalarının elinde bulunan kömür ocaklarının bir yabancı kumpanyaya satılacağından söz edilerek duyulan endişe ve mahzur dile getirilmektedir. Madenlerin asla yabancıların eline geçmeyeceğini, bu konuda Padişahın emir ve fermanı bulunduğunu hatırlatan Sadaret Makamı, Bahriye Nezaretini bu konuda bir kez daha uyarmaktadır (21 Mart 1311/2 Nisan 1895)⁸⁴.

Bu başvurulardan büyük çaplı madencilik girişimlerinin merkezi hükümete, küçük çaplı girişim başvurularının Maden Havzası’nda görev yapan yerel idareye yapıldığı anlaşılmaktadır. Maden Havzası’nda görev yapan yerel idareye yapılan arama başvurularından çoğu bireysel girişim niteliğinde olduğu gibi, bazıları ortaklı, bazıları da kumpanya yani şirketler adınadır. Arama müracaatlarının büyük çoğunluğu her ne kadar tek imzalı müracaatlar olsa da, bulunan kömürleri işletme aşamasında bazılarının çok ortaklı olarak faaliyete geçtiği, işletmeleri gösteren defterlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Karamahmudzâde Mustafa Bey tarafından arama ruhsatı alınan Alacağzındaki sahada bulunan kömür 340 ocak numarası ile Trabzonlu Ahmed Efendi ve Karamahmudzâde Mustafa Bey ortaklığı ile faaliyete geçerken, Ereğli’de ikamet eden Dükkâncı Murad Panosyan’ın arama belgesiyle Gökgöl civarında bulunan kömür, 151 ve 152 numaralı ocaklar olarak Şinork Mihranyan ortaklığı ile faaliyete geçmiştir⁸⁵.

Düzenli müracaat kayıtlarının bulunduğu 1892-1900 (Mali 1308-1315) yıllarında, Kömür Havzası’nda kömür madeni aramak üzere 115 adet mürâcaat yapılmıştır. Bunlardan 47’si 1892, 11’i 1893, 19’u 1894, 5’i 1895, 9’u 1896, 12’si 1897, 10’u 1898 ve 2’si de 1899 yılına âittir.

Yapılan 115 arama müracaatından 36’sına izin belgesi verilmiştir. Bu belgelerden 30’u istek sahibine verilirken, birine yanına ortak katılarak müşterek belge verilmiştir. İki müracaatın arama belgesi başka madenciye verilirken⁸⁶, bir belge de iki madenciye müşterek verilmiştir⁸⁷. İki ortağın birlikte yaptığı arama izin müracaatının belgesi, ortaklardan biri adına düzenlenmiştir⁸⁸. Üç madencinin müracaat sahası terk edilmiş ocak olduğundan idarece müzayedeye çıkarılması öngörülmüş, ancak sonucu belirtilmemiştir.

⁸³ BOA.Y.PRK.ASK. nr. 69/23, BOA, Y.EE. nr. 94/96.

⁸⁴ BOA. ŞD.Bahriye, 9/8 (15); BOA. Y.A.RES. nr. 75/3.

⁸⁵ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 24 Nisan 1308/16, s. 3; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 19 Temmuz 1308/48, s. 7; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 16 Şubat sene 1313 ve 45, s. 59; ZKÜ. Vukuat Defteri, nr. 85, ss. 339, 349-351, 373.

⁸⁶ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 12 Teşrînsânî 1314/33 numaralı kayıt, s. 70; 5 Temmuz 1308/37, s. 6.

⁸⁷ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 15 Ağustos 1308/53, s. 8

⁸⁸ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 10 Nisan 1310/48, s. 25.

Üç müracaat iptal edilmiştir. İptallerden biri, müracaat sahibinin ölümü, biri arama yapılacak yerin nizalı bir yer olması, diğeri de araştırma yapılmak istenen yerin, geçmişte işletilip terk edilmiş bir damar olduğundan, müzayede ile verilebileceğinin belirtilmesi üzerine, madencinin vazgeçmesi yüzündendir⁸⁹. Altı mürâcaata olumsuz cevap verilmiştir. Bunlardan beşi başkalarının arama ve işletme sahalarında olduğu gerekçesiyle, biri de mürâcaat sahibinin işletmekte olduğu ocaklarını geliştirmesi ve işlerini yoluna koyması tavsiye edilerek araştırma talebi reddedilmiştir⁹⁰. Arama izin belgesi için yapılan müracaatlardan ikisinin arama yapmak istediği saha da, geçmişte işlenip terk edilen bir saha olması sebebiyle, açık artırmaya çıkarılmış, sonuçta müracaat edene değil bir başka madenciye verilmiştir⁹¹. Bir madencinin müracaatı izinsiz ve usule aykırı kazı ve arama yaptığı gerekçe gösterilerek reddedilmiştir⁹².

Madencilik faaliyetinde bulunan madencilere Osmanlı vatandaşı olmayan yalnız bir madenci tespit edilebilmiştir. Bir madencinin dilekçesinde, Heci Opli'nin ecnebi tebaasından olduğuna işaret edilmesi sayesinde yabancı ülke vatandaşı olduğu anlaşılma birliktedir, hangi ülkeye mensup olduğu belirtilmemiştir⁹³. Madencileri isimlerden yola çıkarak Müslim ve Gayrimüslim oluşlarına göre bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Toplam 115 olan arama müracaatından 67'si Müslüman, 48 Gayrimüslimler, biri de Müslim-Gayrimüslim ortaklığı ile yapılmıştır. Yabancı ülke vatandaşı olduğu ifade edilen Heci Opli de iki arama müracaatı ile gayrimüslimler arasında değerlendirilmiştir.

Bazı arama müracaatlarına verilen cevap ve müracaatın gördüğü işlem hakkında, kayıtlarda bir bilgi bulunmamaktadır. Başvurulara verilen cevap ve cevap tarihi belirtilmiş olanlar üzerinde yapılan değerlendirmeye göre, en kısa sürede müracaatına cevap alan madenci bekleme süresi 6 gün ile madenci Şükrü Efendi, arama müracaatına en geç cevap alan madenci 178 gün bekleme süresi ile madenci Rumbaki olmuştur⁹⁴. Kömür madeni arama üzere başvuru yapan madencilere verilen cevaplar normalde müracaatların kaydedildiği defterde bulunması gerekirken ihmal edilmiştir. Ancak havzada faaliyet gösteren ocakların kayıtlı bulunduğu bir başka defter üzerinde yapılan incelemede, cevap verilmediği görülen ve arama izin belgesi verilip verilmediği anlaşılamayan 65 müracaat sahibinden 23'ünün arama yapmak üzere müracaat ettikleri sahalarda ocak açtıkları tespit edilmiştir⁹⁵.

Ereğli Kömür Havzası'nda 1892-1900 yılları arasında, yeni buldukları maden damarlarını işletmek, işletmekte oldukları maden ocaklarına ilâve yeni ocaklar açmak, terk edilmiş ocakları yeniden faaliyete geçirmek ve ruhsat alanlarını genişletmek üzere 30

⁸⁹ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 16 Eylül 1308/69 kayıt numaralı müracaat; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 8 Temmuz 1308/60 kayıt numaralı müracaat; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 5 Teşrinievvel 1308/71 kayıt numaralı müracaat.

⁹⁰ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 30 Mayıs 1308/18 kayıt numaralı müracaat; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 20 Mayıs 1308/46, s. 7; 24 Haziran 1308/31; 30 Temmuz 1308/51, s. 8; 9 Eylül 1308/83; 23 Eylül 1308/84 kayıt numaralı müracaatlar.

⁹¹ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 7 Ağustos 1308/74 sayı, s.11;

⁹² ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 12 Eylül 1308/63, s. 9.

⁹³ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 23 Temmuz 1308/44 kayıt numaralı Madenci Hacı Bekir oğlu İsmail tarafından verilmiş şikâyet dilekçesi, s. 7. "Opli" isminin "Oplo" şeklinde yazıldığına da rastlanmıştır.

⁹⁴ ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 27 Teşrinisâni 1308/15 Nezâretnr ve 106, s. 16; ZKÜ. Madenci İstekleri Kayıt Defteri, nr. 6, 10 Kânünevvel 108/21 Nezâretnr ve 109, s.16.

⁹⁵ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 300-392.

adet müracaat yapılmıştır. Bu 30 müracaattan 25'i tek isimli, biri iki isimli ve ikisi üç isimlidir. Bu madencilerden 19'u 90 adet yeni ocak açmak isterken, yedi madenci terk edilmiş, atıl durumdaki yedi maden ocağını yeniden faaliyete geçirmek istemektedir. Üç madenci ruhsatlı işletmelerini genişletmek istemektedir. Bunlardan bir madenci ocağına yeni lağım açmak suretiyle genişletmek, biri ruhsat belgesine altı yeni damar eklemek, bir madenci de işletmekte olduğu Ocağını bundan sonra makine ile işleteceğini gerekçe göstererek, emsalleri gibi ruhsat sahası sınırlarının 1.200 metreye çıkarılmasını istemektedir⁹⁶. Tespitlere göre, bu dönemde yapılan girişimler sonucu açılan ocak sayısı 80'nin üzerindedir⁹⁷. Yeni ocak açma faaliyetlerinin daha çok Göbi Dağı'nda ve Kozlu'da yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Maden işletmeciliğinde yetersiz görülenlere, işletmeye değer kalitede kömür madeni bulmaları halinde, Maden Nizamnamesi'nin üçüncü maddesinin, "buldukları nümuneyi mirî (devlet) için bulmuş sayılarak, emeklerine karşılık kendilerine bahşiş namıyla münasib bir ücret verileceği", hükmü gereğince işlem yapılmıştır⁹⁸. Madenci Simyon oğlu Yorgi'nin aldığı 11 Eylül 1883 tarihli arama belgesi ile Acılık'da bulmuş olduğu üç adet kömür damarı, adı geçenin fakirliğine, belgenin tarihine ve nizamnamenin üçüncü fıkrasına uygun olarak, bulunan kömür damarlarına 5.000 kuruş fiyat takdir edilerek 3.000 kuruşunun bahşiş adıyla kendisine verilmesi uygun bulunmuştur⁹⁹. Bu uygulama ülkenin maden kaynaklarının etkin bir şekilde tespit edilmesi ve değerlendirilmesinde önemli bir teşvik oluşturmuştur. Kömürün bu bölgede ilk bulunması üzerine anlatılan Uzun Mehmet hikâyesinde de bu tür ödül teşvikinin önemi görülmektedir¹⁰⁰. Bu yaklaşım insanları işletme gücü olmasa dahi maden araştırmaya yönlendiren önemli bir teşvik unsuru olarak dikkat çekmektedir.

4.3.3. Maden Girişimlerinde Şirketleşme

Teşvik uygulamalarını takip eden yıllarda, Maden Havzası'nda Kozlu'da bulunan 5 numaralı ocağı çalıştıran Kılıç Ocakları Kumpanyası ile 233 numaralı ocağı işleten Gürcüler Kumpanyası varken, ilerleyen süreçte hem şirket sayısı hem de şirketler tarafından işletilen ocak sayısı hızla artmıştır¹⁰¹.

1305 (13 Mart 1889-12 Mart 1890) yılında Abasızoğlu Hüseyin Efendi, Kasap İsmail Ağa, Gerzeli Hasan Efendi ve Ali Efendi tarafından çalıştırılan Kozlu bölgesindeki işletilen farklı numaralardaki ocaklar birleşerek İhsaniye Şirketi adını alarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir¹⁰². Zaman içinde bu şirketin faaliyet sahası farklı ocaklar satın alınarak genişlemiştir¹⁰³.

⁹⁶ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s 8 ve40.

⁹⁷ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 299-392.

⁹⁸ Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi, Madde 3.

⁹⁹ ZKÜ, Madenci İsteklerini Kayıt Defteri, nr. 6, s. 14.

¹⁰⁰ Uzun Mehmet hikayesinin farklı rivayetleri için bkz. Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, İstanbul 1934, ss. 9-18; Mualla Murat, *Zonguldak ve Bartın Çevrelerinde Halk Bilimi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

¹⁰¹ ZKÜ, Matlubat Defteri 1303, s. 251, 275.

¹⁰² ZKÜ, Matlubat Defteri Cild-i Sani 1305, nr. 72., s. 159-172; ZKÜ, Matlubat Defteri 1307, s. 164-176.

¹⁰³ ZKÜ, Matlubat Defteri 1315, s. 139.

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer şirkette Karamanyan Kumpanyasıdır. Alacağzı, Kilimli, Kozlu, Liman ve Zonguldak mevkilerinde bulunan ocakların bazıları Karamanyan Kumpanyası ve Şahinoğlu Yasef tarafından ortaklaşa işletilmektedir¹⁰⁴. Halaçyan Kumpanyası, Gürcü Kumpanyası, hem maden işleten hem de Kilimli’de kok fabrikası olan Ereğli Şirketi büyük şirketlerdendir¹⁰⁵.

Laz Emin ve Mülazım Bey tarafından işletilen 59 numaralı ocak, Mustafa Çavuş tarafından işletilen 281 numaralı ocak ile birleşerek şirket haline gelmiştir¹⁰⁶. Şirketleşme yoluna giden ocaklardan 239 numaralı ocak, Zonguldak Acılık’da bulunan Madenci Pavlaki ve ortaklarının 295 numaralı ocağına katılarak Şirket-i İnâmiye adını almıştır¹⁰⁷. 216 numaralı ocak önce 127 ve 129 numaralı ocaklarla birleştirilmiş, sonra Alacağzı mevkiinde Armutçuk ve diğer adıyla Karameşelik’de bulunan 137, 216 ve 169 numaralarla numaralı ocaklar birbirine katılarak 216 numara üzerine işlem yapılan bir kömür maden ocağı haline getirilmiş ve 31 Temmuz 1901 tarihli resmi işlem gereğince Ragıp Paşa’nın Hanımı Kamile Hanım tarafından işletilmeye devam edilmiştir¹⁰⁸. Bu süreçte maden havzasına gelen bir diğer şirket de Ragıp Paşa’nın Abid, Şakir ve Cemal adlı üç oğlunun ortaklaşa oluşturdukları kumpanyadır. Açık artırmaya çıkarılan Alacağzı’ndaki 123 numaralı terkedilmiş ocak ve 190 numaralı ocak Abid, Şakir ve Cemal Beyler kumpanyası elinde kalmış ve üretime izin verilmiştir¹⁰⁹.

Artin Karamanyan ve Aslıoğlu Kumpanyası bu dönemde çok sayıda (19 ocak) ocak sahibi olan şirketlerdendir¹¹⁰. Seri halde ocak toplayan bu şirket bu ocakları Pancirî Bey ve Kartalî Efendilere 1.000.000 kuruş karşılığında satıp devretmiştir. Bundan sonra bu ocaklarında Pancirî Bey ve Kartalî Efendiler yarı yarıya pay sahibi olmuşlardır¹¹¹. Aynı yıl ve takip eden bir yıl içinde bu ocaklara ilaveten Pancirî Bey ve Kartalî tarafından çok sayıda (16 ocak) ocak ele geçirilmiştir¹¹². Spekülatif bir şekilde toplanan bu ocakların bir sonraki döneme hazırlık olduğu, takip eden dönemde bu ocakların Fransız Hükümetinin verdiği tehdit notası sonucu bir Fransız şirketi olan Ereğli Şirketine devredilmesi ile ortaya çıkacaktır.

5. Sonuç

İstihdam ve büyümenin dinamizmi olan girişimciliğin geliştirilmesinde tarih boyunca değişik yöntemler uygulanmıştır. Girişimcilik kültürü oluşturmayı hedefleyen bu uygulamalar, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de değişen şartlara uyarlanarak sürdürülmektedir. Finansal ve finansal olmayan destek ve teşvikler, özellikle bu çalışmanın

¹⁰⁴ ZKÜ, Matlubat Defteri Cild-i Sani 1305, nr. 72, s. 150-151; ZKÜ, Matlubat Defteri 1307, s. 196, 232, 244, 253, 254, 261, 284.

¹⁰⁵ ZKÜ, Matlubat Defteri Cild-i Sani 1305, nr. 72, s. 202, 205; ZKÜ, Matlubat Defteri 1307, s. 177, 204, 208, 212, 273; ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 264; ZKÜ, Matlubat Defteri 1315, s. 156, 166, 182, 183, 185, 189, 191, 192, 200, 210; ZKÜ, Matlubat Defteri 1317, s. 147, 157, 181, 187, 190, 200, 213.

¹⁰⁶ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 58; ZKÜ, Matlubat Defteri 1307, s. s. 200, 202; 222.

¹⁰⁷ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 17, 20, 294; Matlubat Defteri 1315, s. 186; Vukuat Defteri, nr. 85, s. 238.

¹⁰⁸ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 215.

¹⁰⁹ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 122, 189.

¹¹⁰ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 185, 245-261, 284, 285.

¹¹¹ ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 284.

¹¹² ZKÜ, Vukuat Defteri, nr. 85, s. 40, 84, 130, 154, 177, 204, 219, 233, 235, 263, 268, 278, 279, 364, 386, 389.

ana konusu olan maden sektöründe geçmişten günümüze uygulanmaktadır. Bu çalışmada, Batı Karadeniz bölgesinde bulunan Ereğli Kömür Madeni Havzası ele alınmıştır. Literatürde sınırlı araştırma bulunan ve XIX Yüzyılın ortalarında başlayan bölgedeki madencilik sektöründe 1876-1908 yıllarında yürütülen madencilik girişimleri ve bu girişimcilik kültürünün oluşması için yapılan teşvik ve destekler incelenmiştir.

Bölgede madencilik girişimciliğini geliştirmek amacıyla, altyapı hizmetlerinde, barınma ve beslenme konusunda, maden ocaklarının modernize edilmesinin desteklenmesi, fiyatlandırma ve vergi politikaları gibi temel destek ve teşvik unsurları etkin bir şekilde uygulanmıştır.

Bu dönemde, bölgede yeni demiryolu yapımı, mevcut demiryollarının yenilenmesi, ek lokomotif ve vagon alımı, dereler üzerine köprü yapımı, kok fabrikalarının açılması, haberleşme için ocaklar ve idari birimler arasında telgraf hattının döşenmesi, karayolu ulaşımı için ön fizibilite çalışmalarının yapılması, deniz taşıma filosunun kurulması, liman yapma girişimlerinin başlaması ve liman inşası işi için ruhsatın verilmesi gibi temel altyapı faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Bölgeye zorunlu ya da istekli olarak gelen işgücünün ve özellikle kamu tarafından işletilen madenlerin modernleştirilmesi amacıyla getirilen yabancıların barınma ve beslenmesi problemini çözmek için binalar yapılmıştır. Bunlara ilave olarak yerli çalışanlar içinde benzer binaların yapıldığı görülmüştür. Beslenme ihtiyacını karşılamak için hem kamu hem de özel sektör fırınlar yapmış, bazen kiralamış ve temel gıda maddeleri gerek yurt içi gerekse yurt dışından temin edilerek bölgedeki işgücünün kullanımına sunulmuştur.

Madenlerin modernizasyonu, yapılan teşvik ve desteklerin en yoğun yaşandığı alandır. Avrupa tarzı kuyu açan madencilerin üretim alanının çapı 250-400 metreden 1.200 metreye genişletilmiştir. Bu saha genişletme madencilerde makineleşmeyi artırmıştır. Bu dönemde yoğun makine teçhizat ithalatının olduğu görülmüştür. Uygulanan gümrük indirim ve vergisi muafiyeti madenciler açısından önemli bir destek ve teşvik olmuştur. Ayrıca ocaklarını modernize eden madencilerin ruhsat sahaları genişletilmiş ve piyasaya sattıkları kömürden ödedikleri vergiden de muaf tutulmuşlardır.

Tüm bu teşvikler, fiyat ve vergi politikaları ile desteklenmiştir. Zamanla maliyet artışı nedeniyle zor durumda kalan sektörde tek alıcı olan devlet tarafından kömüre zam yapılmıştır. Yine artan üretim sonucu ortaya çıkan fazlalığı değerlendirmek için üretimin %60'ı devlete geri kalan %40'lık kısmın ise vergisi ödenmek şartıyla piyasaya satılmasına izin verilmiştir. İlerleyen dönemlerde piyasaya satılan kömür için ödenen vergilerde talep edilen indirimler, bir teşvik unsuru olarak kullanılmış ve üretimi iki katına çıkarmak şartıyla vergi indirimi uygulanmıştır. İşçi ücreti maliyeti nedeniyle yapılan talepler, işgücü arz-talep piyasasını ilgilendirdiği için müdahale edilmemiştir. Bu uygulama aynı zamanda işçi-işveren ilişkisinin serbest piyasa şartları altında düzenlenmesi konusunda bir teşvik olmuştur. Ayrıca, maden işletme gücü olmadığı halde arama izni alıp kaliteli maden bulanlara da ödül teşviki uygulanmıştır.

Tüm bu teşvikler bölgede madencilik sektöründe modernizasyon, maden arama ve ocak açma girişimlerinde hareketliliği getirmiş, havzaya gerek yerli gerekse yabancı sermayenin yönelmesinde etkili olmuştur. Maden ocaklarının bulunduğu bölgede yavaş yavaş yaşam alanları ve şehirler oluşmaya başlamıştır.

Bu dönemde madencilik faaliyetlerinde önemli gelişmeler olmuş ve çok sayıda maden ocağı açılmıştır. Ocaklara numara verme uygulaması da çok sayıda yeni ocağın açılmaya başladığı bu dönemde olmuş ve 188 ocağa numara verilmiştir. Zaman içinde ocak sayılarında azalma ve artmalar olmuştur. Bu hem bazı ocakların kapanmasından hem de şirketleşme sonucu ocakların birleştirilmesinden de kaynaklanmaktadır. Bu dönemde küçük işletmelerin yanında yoğun olarak şirketleşme çalışmaları da görülmüştür.

Genel olarak bakıldığında bu çalışmanın konusu olan 1876-1908 döneminde Ereğli Kömür Havzasında dönemin en stratejik yakıtlarından biri olan kömürü bulmak, çıkarmak için yoğun şekilde teşviklerin uygulandığı göze çarpmaktadır. Bölgede maden işletmeciliği girişimini desteklemeye yönelik bu teşvik ve destekler, girişim sayısının artmasında, modern madencilik uygulamalarının hızlanmasında, zorunlu ve isteğe bağlı olsa da tarım dışında bölge halkına istihdam oluşturmada ve en önemli amaç olan devletin “Buhar Devrimi” sonucu değişen şartların gerektirdiği kömür ihtiyacının dışa bağımlı kalmadan giderilmesinde olumlu katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- ANIL, Mustafa Nuri ve MEREY, Nejdet , *Türkiyede Maden Mevzuatı*, Cilt I ve II, Tan Matbaası, İstanbul, 1942.
- ARIKAN, Semra, *Girişimcilik*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Babıali Evrak Odası, Sadaret Evrakı Mektebi, Mühime Kalemi* (A.MKT.MHM), nr. 372/66, nr.372/96(6), nr. 476/62
- BOA, D.DRB.İ, nr. 13/22.
- BOA, D.DRB.İ, nr. 13/27.
- BOA, *Dosya Usulü İrade Tasnifi* (DUİT), nr. 21/2-3 (6), 21/2-5(2), 21/2-8, 21/2-11.
- BOA, *Hazine-i Hassa Defteri*(HH), nr. 245, 246, 252, 790, 791, 801.
- BOA, *Hazine-i Hassa Defteri*, nr. 20448.A.
- BOA, *Hazine-i Hassa İrade*(HH.İ.), nr. 3/1, 3/63
- BOA, *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi* (HR.MKT.), nr. 58/62.
- BOA, *Şuray-ı Devlet Bahriye*, nr. 3/37, 4/50(2), 5/30, 6/51, 6/57, 8/25, 9/8,
- BOA, *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı*(Y.A.RES). nr. 75/3, 77/80
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği* (Y. PRK.TKM), nr. 41/13.
- BOA, *Yıldız Esas Evrakı* (Y.EE.) nr. 94/85, 94/96
- BOA. A.MKT.MHM. 494/56.
- BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı* (Y.MTV), nr. 46/7.
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat* (Y.PRK.ASK), nr. 30/31, 69/23, 99/2, 111/23.
- BOA, Y.PRK.BŞK, nr. 7/15, 9/17, 16/31, 21/34.
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa* (Y.PRK.HH), nr. 35/86.
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Orman Meadin ve Ziraat* (Y.PRK.OMZ), nr. 3/68
- BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı* (Y.PRK.UM), nr. 39/70.
- CARAYANNIS, E.G., EVANS, D., HANSON, M. (2002), “A Cross-cultural Learning Strategy for Entrepreneurship Education: Outline of Key Concepts and Lessons Learned from a Comparative Study of Entrepreneurship Students in France and the US”, *Technovation*, 23, 757-771
- HAMILTON, R.T. ve HARPER, D.A. (1994), “The Entrepreneur in Theory and Practice”, *Journal of Economic Studies*, vol.21, No.6, pp.3-18
- HENDERSON, R. ve ROBERTSON, M. (1999), “Who Wants to Be an Entrepreneur? Entrepreneurship as a Career”, *Education and Training*, Vol 41, Number 5, 236-245

- MURAT, Mualla (2002), *Zonguldak ve Bartın Çevrelerinde Halk Bilimi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- NAİM, Ahmet (1934), *Zonguldak Havzası Uzun Mehmetten Bugüne Kadar*, İstanbul.
- NCOE (National Commission on Entrepreneurship) (2000), *Building Companies, Building Communities: Entrepreneurs in the New Economy*, Washington.
- ÖĞRETEN, Ahmet , “Ereğli Kömür Madeni Havzasında Kurulan ilk Şirket Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası”, *Zonguldak Kent Tarihi '05 Bıaneli [13-18 Kasım 2005] Bildiriler Kitabı*, s.297-308, Zonguldak, 2006.
- ÖĞRETEN, Ahmet, “Ereğli Maden Havzasında İlk Üretim”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 31, s.135-160, Erzurum 2006.
- ÖZKAN Şule vd. (2003) “Türkiyede Girişimcilik ve Belirleyicileri: Marmara ve Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58-4, 145-172.
- ÖZEKEN, Ahmet Ali, *Zonguldak Kömür Havzası Tarihi*, İstanbul, 1944.
- PHILIP, Benjamin ve ROMUALDEZ, G. (2005), “Investment Opportunities in the Philippine Mining Sector”, *Industry Bulletin-Mining Edition*, September, Vol.1 No.2 s.3.
- Resmî Gazete, 09.07.2002/24810, YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI HAKKINDA KARAR, Karar Tarihi: 10.06.2002, Karar Sayısı: 2002/4367.
- SAVAŞKAN, Bahri , *Zonguldak Maden Kömürü Tarihi*, Zonguldak, 1993.
- TERZİ, Arzu T, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- TIZLAK, Fahrettin, “Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi” *Belgeler Dergisi*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 23, Ankara 1999, s. 123-146.
- Türkiye Taşkömürü Kurumu Eğitim Dairesi Arşivi (TTT.EDA), *Rapor Defteri*, nr. 3.
- Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü Kütüphanesi (TTKGMK), *Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi*, nr. 2262.
- Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, *Bütçe Defteri 1300-1320*, nr. 32.
- ZKÜ, *Madenci İsteklerini Kayıt Defteri*, nr. 6.
- ZKÜ, *Matlubat Defteri 1303, 1315,1317*.
- ZKÜ, *Matlubat Defteri Cild-i sani 1305*, nr. 72.
- ZKÜ, *Matlubat Defteri Cild-i sani 1307*, nr. 91.
- ZKÜ, *Vukuat Defteri*, nr. 85.